

לתולדותיה של עתונות ההומור והסטירה בארץ

מרדכי נאור

ברצינות

צחוק צחוק

הוצאה מיוחדת

מ'אביב, יום ג' י"א ניסן תש"ז (1946) המהדור 10 מיל

הגייס ההמשיעי פעיל גם אחר המלחמה

היטלר נתפס בתל-אביב

הובא תחת שמירה חזקה למבצר הבטחון ב"גן-החיות" - ממשלת פולין דורשת להסגירו

מאורע דרמטי ומפתיע

היטלר נחטף על ידי פולנים ב-1945, והוא נמצא כיום במבצר הבטחון ב"גן-החיות".

הניגורמה של שני גבורי-חיים

הניגורמה של שני גבורי-חיים היא סיפור על אהבה ונאמנות. שני גיבורים נאמנים זה לזה במשך שנים רבות, ונאמנותם נקראת ניגורמה.

הניגורמה של שני גבורי-חיים היא סיפור על אהבה ונאמנות. שני גיבורים נאמנים זה לזה במשך שנים רבות, ונאמנותם נקראת ניגורמה.

הניגורמה של שני גבורי-חיים היא סיפור על אהבה ונאמנות. שני גיבורים נאמנים זה לזה במשך שנים רבות, ונאמנותם נקראת ניגורמה.

הניגורמה של שני גבורי-חיים היא סיפור על אהבה ונאמנות. שני גיבורים נאמנים זה לזה במשך שנים רבות, ונאמנותם נקראת ניגורמה.

הד תפיסת היטלר בעולם

הד תפיסת היטלר בעולם היא תפיסה של אהבה ונאמנות. שני גיבורים נאמנים זה לזה במשך שנים רבות, ונאמנותם נקראת ניגורמה.

הד תפיסת היטלר בעולם היא תפיסה של אהבה ונאמנות. שני גיבורים נאמנים זה לזה במשך שנים רבות, ונאמנותם נקראת ניגורמה.

הד תפיסת היטלר בעולם היא תפיסה של אהבה ונאמנות. שני גיבורים נאמנים זה לזה במשך שנים רבות, ונאמנותם נקראת ניגורמה.

ב־30 באפריל 1945 הביץ קנצלר גרמניה, אדולף היטלר, שכלו כל הקיצים וצבאו ניגף במלחמה. הוא הסיק את המסקנה המתבקשת מאליה, הכניס קנה אקדח לפיו, וירה בעצמו. זמן קצר לאחר מכן נשרפה גופתו על-ידי עוזריו בחצר הסמוכה לבונקר בברלין, שבו שהה בימיו האחרונים.

האמנם? האם היטלר אכן מת והעולם השתחרר מסייט נורא? לא, סברו לזמן קצר מקצת מתושבי ארץ ישראל, באחד מימי השלישי של חודש ניסן תש"ז (1947), בתאריך לועזי שעוד ידובר בו בהרחבה — שלושה ימים לפני ליל הסדר. פחות משנתיים לאחר תום המלחמה עדיין רווחו שמועות בעולם, שהיטלר נראה במקומות שונים, והתאבדותו, כביכול, היתה עוד אחד מהתרגילים, שבהם הלעיט את העולם מאז 1933.

ברחבי הערים הגדולות של ארץ-ישראל היהודית הכריזו מוכרי העתונים על "הוצאה מיוחדת", שכותרתה זעקה באותיות גדולות: "היטלר נתפס בתל אביב". הסיפור עצמו היה מדהים: ממנו עלה כי כחצי שנה לפני כן, בספטמבר 1946, התייצב בקיבוץ הדתי שדה אליהו שבצמק בית שאן עולה חדש מאוסטריה, אדם דתי, בעל פיאות וזקן עבות, והציג עצמו כאברהם קאפילושמאכר (כובען ביידיש), ניצול שואה, המעוניין להיקלט בקיבוץ.

אחד בשנה, ולא יותר משניים-שלושה בעשור. הראשון, ככל הנראה, ראה אור בירושלים ב-1895, ושמו בישראל "אספקלריא". הוא צורף לעתון דתי דווקא, "חבצלת", שבעריכת ישראל דב פרומקין.

גם אליעזר בן יהודה ובני משפחתו חמדה ואיתמר שלחו ידם בעשיית עתוני הומור. איתמר בן אבי התחיל בכך עוד בהיותו בגרמניה, ב-1908, והוא חבר לאהרן חרמוני בעריכת מוסף הומור "העולם", שבועון ההסתדרות הציונית העולמית, שעסק רובו בענייני ארץ ישראל. שמו היה "עזפן" ונחוס סוקולוב רתח מזעם כשהתברר לו אילו דברי ליצנות וקריקטורות כללו שני עזיפנים אלה ב"עזפן" שלהם. ב-1909 הוציאה משפחת בן-יהודה עתון הומור משלה בשם "חמר גמל", ולאחר זמן קצר באה תגובה בעתון "ליהודים", שהופיע כמובן בפורים. עורכו היה קדיש יהודה סילמן, מורה, משורר והומוריסטן, שהתמיד בהוצאת עתוני-הומור לאורך שני עשורים לפחות. ב"ליהודים" מ-1912, שהופיע לקראת חג הפסח דווקא, ערך סילמן חשבון נוקב עם משפחת בן יהודה, שהיה לה ממש בית חרושת ליצירת מילים חדשות בעברית. אחת מהן, שהרגיזה רבים, היתה המלה "חושמה" — חוקה. זהו נטריקון של חוקת שלטון מוגבלה. בפתח העתון מופיע שיר החושמה, ואחד הבתים שבו, מייצג את חמדה בן יהודה: "עד שקמתי אני נעלה, / לכל העלות עלה; / וסלסלה ומלמלה / פברקתי מלה, מלה."

באותה שנה הופיע גם "היבלת" — "חוברת המוקדשת כולה לענייני מחלת היובלים שבארץ ישראל". כל החוברת עוסקת בתולדות יהודי ירושלים דמינוי בשם רבי חיים יעקב, והגדולות והנצורות העוסקות ביובלו המיוחד.

ועוד מתקופת העלייה השנייה — "ויזתא", עתון הומור של צעירי המושבה רחובות, שהתמיד שלושה חגי פורים רצופים. בגיליון ב', למשל, מוצג ועד המושבה כ"חזרת הממלכה" (הממשלה במינוח בן יהודאי). הפרמייר (ראש הממשלה) וזויר הפנים הוא מינקוף פחה, שר החוץ אייזנברג ביי וכן הלאה. המחברים לא שכחו לציין כי שר

שעיני הקוראים הבחינו בוודאי שבתחתית העמוד השני של העתון נדפס: "הוצאה חר-פעמית, מוקדשת לראשון באפריל. האחראי ש.י. צביאלי, דפוס מוסס".

צביאלי היה גברא-רבא בהוצאת עתוני הומור וסטירה בארץ ישראל הקטנה, ובמדינת ישראל הצעירה. מאז שנות ה-30 פרסם עשרות רבות של חר-פעמונים לתגים, לאירועים וגם ללא סיבה נראית לעין שהמשותף להם — אופיים ההומוריסטי. בשנות ה-40 גילה שיש מועד נוסף, בלתי מנוצל עד אז: 1 באפריל. לידינו הגיעו עתוניו, שכולם נשאו את הכותרת "הוצאה מיוחדת" גם משנת 1948 — "גרומיקו [סגן שר החוץ הסובייטי דאז ובעל ההצהרה הפרו-ציונית באו"ם ב-1947] בא לארץ ישראל"; 1949 — "סידני סטנלי העפיל במטוס מיוחד" — על נוכל יהודי-אנגלי שעלה ארצה; 1951 — הוקמה ממשלה חדשה בישראל, קואליציה של מפא"י, ציונים כלליים, פרוגרסיבים, ויצ"ו והספרדים, בלי הדתיים ומפ"ם. המעניין הוא, שלאחר שנה הוקמה ממשלה דומה למדי, ולא ב-1 באפריל, וצביאלי כיוון היטב אפילו לתפקידי השרים החדשים...

"מיברוק" מילים

בארכיון המכון לחקר התפוצות שבאוניברסיטת תל אביב מצוי אחד האוספים הגדולים בארץ של עתונות ההומור בארץ, בתקופה של כחמישים שנה — מתחילת המאה ועד אמצע שנות ה-50. המדובר במאות עתונים חר-פעמיים, או שיצאו פעמים ספורות, שרובם ראו אור בתל אביב ובירושלים, ומקצתם בחיפה, ברחובות, בחדרה, ואפילו בנהריים שעל הירדן והירמוך. המשותף לכולם: הגשת חומר קל, משעשע, מצחיק, לעתים סטירי, שהקל במעט על חייהם הקשים של אנשי העיר והכפר, העלה חיוך על שפתייהם ואיפשר למושכים בעט, לסטייריקנים, לחרזנים זולים ולמשוררים אמיתיים ולקריקטוריסטים חובבים ומקצוענים להביא את יצירותיהם בפני הציבור. לא פעם היה החומר וולגרי וגבל בעתונות צהובה.

בימי העליות הראשונה והשנייה הופיעו מספר עתונים כאלה, אך מספרם היה זעום:

החבר החדש התאקלם במהרה בשדה אליהו, וכיוון שהפגין כשרונות ארגוניים, הפך עד מהרה לגזבר חוץ, כהגדרת "ההוצאה המיוחדת". הוא זכה להצלחה גדולה בשל "תקיפותו הדיקטטורית" במגעיו עם המוסדות הלאומיים והתנועתיים, וכשהיה נשאל לסיבת הצטיינותו, נהג להשיב: "זוהי תחבולה ישנה שלמדתי עוד באירופה. אני אומר למוסדות: זאת היא תביעתי האחרונה בהחלט ויותר לא אטריח אתכם, ולא אדרוש כלום. כדי להיפטר ממני אחת ולתמיד הם נותנים לי מה שאני רוצה."

קאפילושמאכר, שכונה בקיבוץ "החבר אברהם", התקשר לאחת מחברות הקיבוץ, חנה'לה מוסקוביץ', והשניים היו "זוג". אלא שלחנה'לה היפה היו שני מחזרים, יוסקה (אוסקר) פחמני וצבי-הירש גולדמן. הם קינאו בהצלחתו אצל חנה'לה והחליטו לעקוב אחריו, ומעקבם הניב תוצאות מפחיעות. נתברר לשניים כי האיש מקבל מכתבים ועתונים בכמויות עצומות, המובאות לקיבוץ על-ידי שליח מיוחד. הם חשדו בו שכלל אינו עולה חדש, אלא "איזה מפקד מסוכן של אחד מארגוני הפורשים שמצא לו מקלט בשם ברזי בקיבוץ".

עד מהרה הסתבך העניין לגמרי. יום אחד נסע "החבר אברהם" לתל אביב ושני העוקבים אחריו. כדי לקצר, נספר כי לאחר מעקב דרמטי, כשהוא מנסה להתחמק מהם, גילו אותו השניים בדירה ברחוב שבוי, כשהוא מפעיל משדר רדיו. התפתחה תגרה וקאפילושמאכר ירה באקדח ביוסקה. הוא צעק: "אני אדולף היטלר! עוד אראה לכם את נחת זרועי!" ונמלט מהבית, שהיה כפי שמתברר מ"ההוצאה המיוחדת" לא פחות ולא יותר, מרכז נאצי בתל אביב!

מנוסתו לא עלתה יפה. עוברים ושבים, יחד עם צבי הירש דלקו אחריו, לכדוהו, הסירו את זקנו ופיאותיו שהיו מלאכותיים, וכמעט שהרגוהו. המשטרה חילצה אותו ברגע האחרון, והעבירה אותו למעצר ב... כלוב הפיל שבגן החיות. יוסקה נותח וחיוו ניצלו. תל אביב, ארץ ישראל וכל העולם רגשו לשמע הידיעה המרעיעה, ואלפי אנשים קנו את "ההוצאה המיוחדת". ראוי עוד להוסיף,

עֵתוֹן חֶשְׁמוֹתַי

עתון חשמתו.

№ 4

ירושלים
י"ד ניסן, תרע"ב.

מחיר כל גיליון:
כא"י חמש עשירות, כרוסית 10 קפ.
ביתר הארצות, לפי הערך.

כי לנדנקה אני בא!

(סופרו בן החיים הארצישראלים).

שיר החושמה.

סוקדש לבית הבורשים הבא.

— הימנון לקהלות היהודים העהומנים העצומים —

(לשירו עפ"י המנונה הרוסיה קמנתי: Тумба, тумба)

מקהלה: חושמה, חושמה, חושמה, חושמה, חושמה, חושמה, חושמה, חושמה,
חושמה, חושמה, חושמה, חושמה, חושמה, חושמה, חושמה, חושמה...

יחד: — אך השוהה יודע!

תכן הענינים:

שיר החושמה (היסטורי) —

הלחנים והמילים.

על הסריונות.

הבקר תרש.

"ליהודים" — "עתון חשמתו" לפסח משנת תרע"ב (1912)

היושבים בשבעה ולא פעם בשבעים ושבעה מוסדות. קריקטורה משנת 1921 מראה את נשיא הוועד הלאומי, דוד ילין, כשהוא מתקדם על קביים אל כסאותיו הרבים: בוועד הלאומי, אספת הרבנים, המועצה הארץ ישראלית, אספת הנבחרים, ועד הלשון, ועד העיר, החברה לתקירות ארץ ישראל ועוד. גם הביצות, שבימים ההם היו במרכז החדשות וזכות לאיזכור. וכך מספר "הדרבן":

חברת "הסולל" קיבלה קונצסיה [זכוון] מהממשלה ליבש את הביצות הרבות הנמצאות בסביבות ועד הצירים, הועד הלאומי, ועד החנוך ועוד ועוד. העבודה נעשית במרץ רב ומעסיקה כחמישים פועלים עברים מבני הארץ ומומחים לדבר, בלי תקציבים ובלי דפיציטים, ומקוים כי בקרוב יעלה בידם לטהר את האוויר בעירונו.

המנהיגים, יהודים כאנגלים, זכו לא אחת לנחת זרועם של משתפתי "הדרבן". כך ד"ר חיים וייצמן ומנחם אוסישקין, המשוררטים כשני תיישים המתנגחים זה את זה, כשקרניהם מסובכות היטב אלו באלו. וייצמן מייצג את קרן היסוד ואוסישקין את הקרן הקיימת, והמבין בעת ההיא בוודאי הבין, מדוע התנגחו שתי הקרנות הלאומיות. או הנציב העליון

עתוני פורים של הימים ההם אהבו לפרסם מדורים, שאפשר לכנותם "משלוח מנות". בשורה או שתיים הובא שמו של אדם, ולידו פסקה שביטאה את התנהגותו או מעשיו. כך למשל, ליד שמו של בן-ציון מוסינון, מנהל גימנסיה הרצליה, שנודע בדמיונו להרצל, נכתב: "מי שמסכים, שגם להרצל היה זקן יפה." על פרופ' בוריס שץ, מנהל "בצלאל", נאמר: "אמן, שרצונו גדול מכוחו." וכן הלאה, וכן הלאה.

הבולט בעתוני ההומור באותן שנים היה "הדרבן", שיצא לאור לחג הפורים, מספר שנים בזו אחר זו, בירושלים. מאחוריו עמדה מערכת "דואר היום", ואין תימה כי חלק מהעקיצות הופנה פנימה דווקא. לדוגמה, שם החברה שהוציאה את "דואר היום" היה "הסולל". בעתון "הדרבן" משנת תרפ"א-1921, מופיעה הידיעה הבאה: "בכל השכונות כעירונו תלו לוחות מודעות של החברה להוצאות ולהתפרסמות 'הסולל'." אבל את החשבונות העיקריים ערך "הדרבן" עם מנהיגות היישוב, שנותת נפשם של אנשי "דואר היום" ו"הסולל". כבר אז הושמעה לעתים קרובות ביקורת על שליחי ציבור

כספים לא נתמנה — מחסרון כיס. עתוני ההומור שכתו בעת מלחמת העולם הראשונה, אולם משזו נסתיימה הם החלו להופיע כמעייין המתגבר. את המושכות נטל שוב סילמן, ואליה הצטרפו כוחות חדשים. אחד הבולטים שבהם היה הסופר אביגדור פורשטיין, שעיצבת את שמו להמאירי.

שני קרניים

אחד הראשונים בתקופה החדשה היה "העטלף". "מהי מגמתנו?" שאלה המערכת בגיליון הראשון, וכנראה היחיד, והשיבה מיד: "העטלף" שואף להיות אורגן [כלי ביטוין] רציני. זאת משום שכל שאר העתונים הספרותיים מצחיקים ממש. העתון הופיע באדר ב' תרע"ט, חודשים מספר לאתר כיבוש הארץ על ידי הבריטים.

עתון אחר היה "לעזאזל" שראה אור לקראת פורים תרפ"ב (1922), בעריכת רזא (שם בדוי). עתון זה הביא שירים וסיפורים של יוצרים נודעים כביכול. כך לדוגמה, כשפרסם פרודיה על "מנהג חדש" של ביאליק, צוין כמחבר — "לא ביאליק". והיו גם "לא שרניחובסקי" ו"לאווים" נוספים.

הנכבדה הבאה, שהיא ללא ספק חלקית בלבד, לפורים בלבד:

המטפח, האזמל, לפורים, הדרבן, חרבונה, המיזש [קיצור של המיזשתי, אחשוורוש], אזני המן, פורים רבמטעם, ליהודים, הקומקום מקשקש, בפה מלא, פורים רב, גר... גר... גרוגרת, הפקר, המקלחת, אחשתרן, ים המלח, ויזתא, חצי המלכות, המן הצדיק, פלפל, אסתר המלך, אץ קוצץ, הרעשן, פורימון, כיז המלך, צבר, מהודו עד כוש.

הרבה פנים לתאונה אחת

עתוני ההומור הופיעו לא רק לקראת פורים – גם חגים אחרים, ובעיקר פסח, התכבדו בעתונות היומור עשירה למדי. כך ראתה אור בתרפ"ט (1929) "חוברת ספרותית-הומוריסטית לפסח" בשם "החר-טומים", שהביאה כמקובל בעתוני ההומור קריקטורות מענייני דיומא, פליטונים, חידודים, סיפורים קצרים ובדיחות. המאמר הפותח נקרא "על הפרך", וכבר בשורותיו הראשונות אומר המחבר, שאינו מזדהה:

מה טוב ומה נעים לגור בארץ החופש, בתקופת החופש? אין לך כבלים על ידיך, ונפשך תהנה בלי גבול מהדר הטבע ומתפארת מפעלי האיש.

אחר כך מתוארים בזה אחר זה כל הנסים וכל הנפלאות של ארץ הקודש: יהודים וערבים, "מלחמות היהודים", הסופרים והמבקרים התוקפים אלה את אלה, חיי הרוח והתיאטרון, בעיותיה הבלתי-פתורות של עיריית תל אביב, מעוז האוטונומיה היהודית של הזמן ההוא, והרשימה עוד ארוכה.

עתוני פסח אחרים שראו אור:

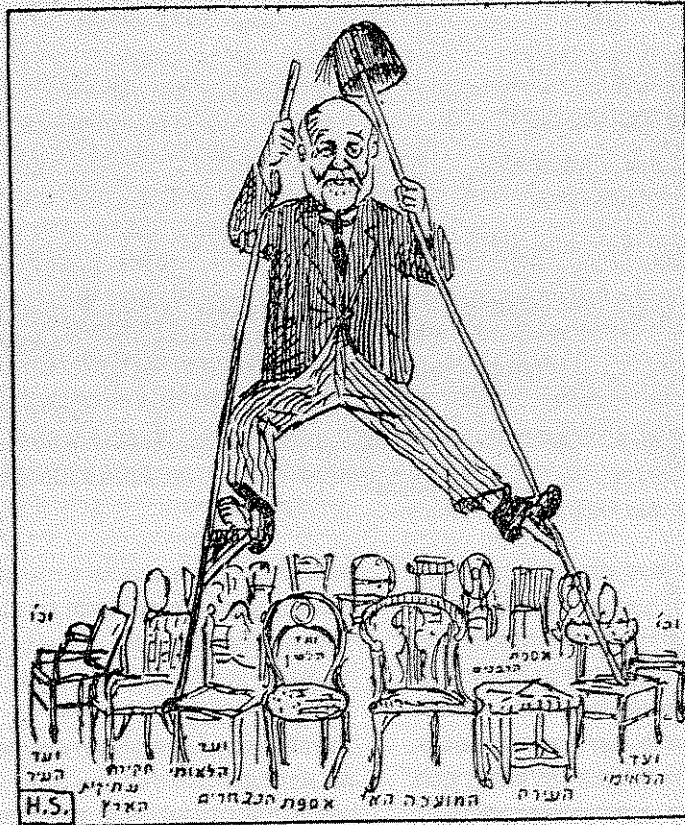
כרפס, פיתום ורעמסס, ליהודים [לפורים, וכאמור גם לפסח], מרור, חרוסת, מרור וחרוסת, הגדה של הבית הלאומי, שפוך חמתך, ממצרים ועד הנה, זכר לטיט, ביד חזקה, אחד מי יודע, יחץ, חד גדיא.

העתונים הללו היו לעתים קרובות דומים להפליא זה לזה. הזכרנו קודם את החוברת "החרטומים", שהופיעה לקראת חג הפסח של שנת תרפ"ט (1929). כשהתקרב חג השבועות של אותה שנה, ראה אור "פרה אדומה", הנראה בהחלט כקרוב משפחה של קודמו.

המחברים והכותבים עלומים גם הפעם: בפסח היו אלה "חרטומי מצרים" וכשבועות

אדר תרפ"א

הדרבן

כישאין פורשים מן הצבור

ההנחה הנשוכים דר, כנהל

הל להביא עשר יום, שלא הכלב זמת-או מדי יום כחוריקות

ים כל פצינטים, דת הרפוי, בון

ה קונצסיה יבות ועדי דה נעשית המומחים יעלה בידם

קבל כיות ת הרבנות

ת הראשית ת הידועה

דוד ילין, הקביים והכסאות הרבים

המוטו של "הדרבן" היה: "אין לך דבר העומד בפני הלצון", והוא יוחס לעזמות, כינויו של ישעיהו קרניאל, שהירכה לכתוב פליטונים ב"דואר היום" והיה ממשתתפי "הדרבן".

"הדרבן" לא היה בן יחיד. מדי פורים ראו אור בין חמישה לעשרה עתוני הומור, שמילאו את הדוכנים וניסו לשעשע את עמך ישראל. במהלך שנות ה-20 וה-30 הופיעה הרשימה

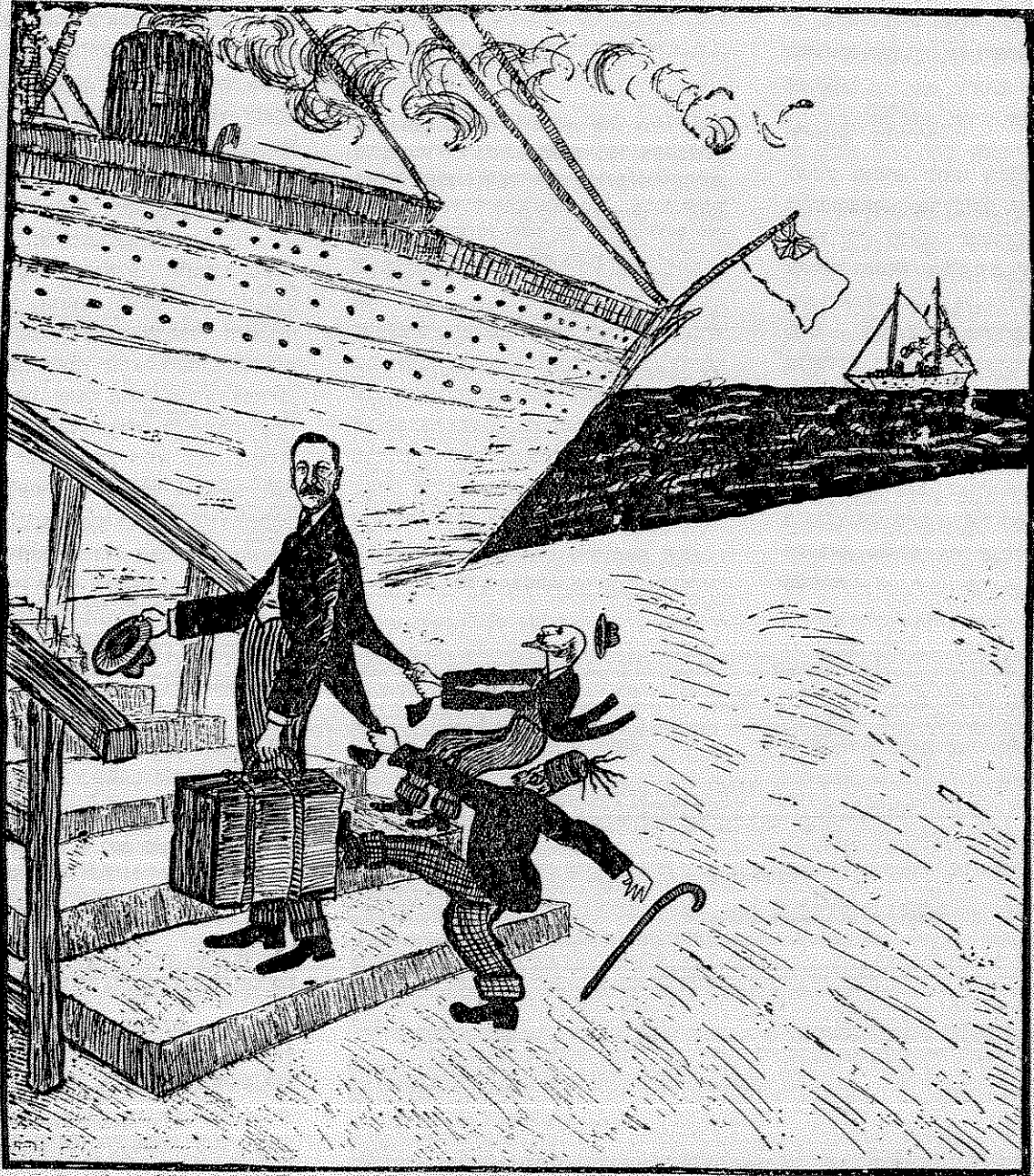
הרבט סמואל. כשסיים את תפקידו בקיץ 1925, כתום חמש שנים, הוא נראה עולה על כבש האנייה, בעוד יהודי אחד וערבי אחד מושכים בכנף מעילו. היהודי אומר: "עימך רע, אבל זולתך עוד יותר רע." הערבי: "ענדק יא מגדוב! רק הודות לך הרימונו ראש" – רמז עבה לתחושה היהודית כי סמואל היהודי, ברצותו לשמור על איוון, נטה חסד לערבים דווקא.

הדרבן

פורים, אדר התרפ"ח

שנה חמישית, ירושלים.

אחרי המש שנים...♦♦♦

ר' ישראל: עמד רע, אבל זולתך עוד יותר רע. — על כסא לא ישב זר...
הרוד ישמעאל: ענדק יא מנדוב! רק חרות לך הרימוט ראש...

"אפרכסת". על מי ומה צותקים? על הכל. בשער מופיעה קריקטורה המתארת מאזניים. מצד אחד כל טובי הצינונות המעשית והרוחנית, כמו אוסישקין, דינגוף, ז'בוטינסקי, בן צבי, שפרינצק, ביאליק וסוקולוב, ואותם מאזן "שותפנו החדש לסוכנות", בעל הון יהודי-אמריקני שמן. ד"ר וייצמן עומד בתווך ועל ראשו מוט האיוון. והכיתוב: "האחד שקול כנגד כולם", רמז עבה לפועלו של וייצמן שדחף להקמת הסוכנות היהודית, שבה שותפו "בעלי המאה" הלא-ציונים מאמריקה, על חשבון "הציונים האמיתיים".

שנת תרפ"ט (1928/29) התברכה בשפע של עתוני הומור. ייתכן שהדבר נבע מההרגשה כי המשבר הכלכלי והחברתי החמור ששרר בארץ ישראל בשנים הקודמות מתקרב לקיצו. עתוני הומור הופיעו לפורים, וכמעט לכל החגים האחרים. גם לסוכות. עתון זה נקרא "אושפיזין", והוא בחר בעמודו הראשון לעסוק ב"עתונות אויביקטיבית". מתברר שכבר אז תקפו לא אחת את העתונות, שהיא מעוותת כביכול את המציאות. בא "אושפיזין" ונטל על עצמו לתאר כיצד כותבים העתונים השונים על תאונת דרכים – ובלשון הימים ההם "אסון באוטו" – שהתרחשה ליד רמלה ובמהלכה נפצע עובר אורח.

וראשון עתון הימין "דואר היום", שפירסם, כביכול, מאמר חריף בשם "הקץ לשערוריות":

אין גבול ואין מספר לשערוריותיהם של הפועלים בארץ ישראל. לא די להם ב"פרעות אוקריינה" שסדרו בפתח תקוה ובהתנפלות הנועזת על אכר מזכרון יעקב, הם רוצים לכלות לגמרי את מעמד הרכושנים בארץ בעזרת "אקסידנטים". לא נרשה דברים כאלה. מוכרח לבוא קץ גם ל"פעולות" הפועלים במושבות וגם לאקסידנטים של חבריהם הנהגים בדרכים...

העתון "דבר", לפי גירסת "אושפיזין", לא נשאר חייב. במאמר "הכצקתה", שכתב הח' מ.ב. (או ב.כ., או ד.ו. – כך במקור, רמז לנוטריקונים שבהם היו אנשי "דבר" משה בילינסון, ברל כצנלסון ודוד זכאי חותמים על מאמריהם), נכתבו דברים כדורכנות:

אין אנו יודעים מה הרעש. וכי במה הוכח שרק הנהג אשם והאכר פטור בלא כלום? אפשר שהאכר לא

נזחר, ואפשר שהוא עשה ככה כדי ש"דואר היום" יוכל להתריע על פשעי הפועלים... תעודה עלובה להשגותיהם ומזימותיהם של אכרינו המתנכרים והמתכחשים.

"הארץ" פסח בימים ההם בדרך כלל על שתי הסעיפים, וכך גם הפעם, במאמרו של מ.מ.ג. (העורך משה גליקסון):

בפעם המאה ואחת עלינו לומר שאי אפשר בשום עניין להגיד דבר ברור... כשם שאפשר שהנהג אשם במקרה המעצב שקרה אתמול בדרך יפירושושלים, כן אפשר מאד שאינו אשם כלל... הדבר היחיד הידוע לנו הוא זה, שאין אנו יודעים כלום ולכן מוטב לנו לא לתפוס עמדה בענין זה.

גם עתוני הערבים כתבו על המקרה "המעצב". "פלשתיין" ציין כי כבר עתה ברור שהאוטומוביל היה יהודי וקרוב לוודאי שהנדרס ערבי, וכל העניין הוא "פרי התוצאה של הצהרת בלפור. היהודים הבאים לכאן עם הציוויליזציה שלהם מביאים כליה על אדוני הארץ, הלוא הם הערבים... לא נוכל לסבול יותר ולתהרש למראה המלחמה השיטתית של הציונים בנו".

עתוני בריטניה הצטרפו אף הם ל"מקהלה".

מתברר כי בעת ההיא ביקרו לא אחת העתונים את הממשלה על הוצאותיה המופרזות בפלשתינה הרחוקה, וגם האקסידנט הנזכר קרה, כפי שיש לשער, "באוטומוביל ממשלתי או צבאי וגרם בטח לקלקולו וממילא להוצאות מיותרות על חשבון משלם המסים האנגלי".

ה"יתוש" מחדרה

לעתים הופיעו עתוני ההומור בהזדמנויות בלתי משמחות כלל ועיקר. כך היה בשלהי קיץ 1929, זמן קצר לאחר מאורעות תרפ"ט-1929. אברהם ראובני מתל אביב, שציין כי כתובתו היא רחוב בר כוכבא 34, הוציא לאור את "אול רייט" – עתון סטירי, מוקדש לפקיד ממשלת פלשתינה ולעצמאות הערבית הפלשתינאית לרגל ימי הדמים של אוגוסט 1929. "הכותרת הראשית היא המספר 127, מוקף במסגרת שחורה עבה, שבא לציין את מספר החללים היהודים בפרעות (מאוחר יותר עלה המספר ל-133). זהו כתב אישום חריף, המופנה נגד הערבים, ובעיקר נגד הבריטים, על חלקם בפרעות.

יתוש השומרון

חוברת הומוריסטית-סטירית מצוירת

בעריכת

א. מ'ש ובהשתתפות אפרים דודון

חדרה שבועות תרצ"א

לכל המפלגות, המוסדות, עסקנים צבוריים, לסתם אינטליגנטים

ולקוראי היתוש

לא מתוך כעשה קנזוס חתולי כלבו אכרנו להוציא את עתוננו זה ברפוס. גם לא מתוך שפע של זמן ובמלח בענות חוסר העבודה, שזה סם חיים לכל עורך וסופר – אלא מתוך חרה ונאמנות לנור ולפרסמינה של המשנה העברית בציון. חנו עדי ראיה להופעה שלילית מסוכנת אחת, שהלכה שרשים עמוקים בחיינו הצבוריים, המשמשת חזרה חיה לימים עתידיים. בשעת שברך העולם כולו – מוסיחה אליו התלפזזות וקני פתרון יומיה.

"יתוש השומרון" הופיע בחדרה

קריקטורה של בן-גוריון וז'בוטינסקי, כשמנהיג הפועלים לבוש במדי בית"ר ובידו עתון "הירדן" הרוויזיוניסטי, ומנהיג הרוויזיוניסטים אוחז בידו, רחמנא ליצלן, את "דבר" ההסתדרותי.

החוכרת, בעריכת "רם ושמואליק", גרושה בקטעי הומור, בדיחות והומורסקות שרובם ככולם תיאור החיים הקשים שיהיו בארץ, ללא ההתכתשויות שבין חברי בית"ר לאנשי "פלוגות הפועל". גם הומור "סתם", של כל ימות השנה, מופיע בהן, לרבות שיר שכמותו נדפסו לא אחת בימים ההם:

הנשים (שיר תוגה)
ראשוני

...והנשים והנשים
אופל יקח כל הנשים,
אין הן שוות כולן יחד,
אף גם נזיד עדשים.

תשעה קבין להן שיחה,
זברכילות עשר ידות,
לכן מוחן הוגה תמיד
רק באופנות רק במודות.

רק דקולטות [מחשופים] ומגבעות,
רק במחולות המחניים,
רק בשפתיים אדמדמות,
וחכלילות בלחיים.

אוי לגבר אשר בנשים
יהגה, דימיתיו לחתול בשק.
שומר נפשו מהן ירחק,
כי אשה היא מקור הפשעים.

אשת חיל – זו חקולפת
רק תפוחי אדמה;
עושה תמיד רצון בעלה,
ומעמידה דור של קיימא.

חודשיים לאחר מכן יצאה לאור בתל אביב חוברת נוספת, דומה למדי, בשם "ההסכם". הפעם היה העורך ש.י. צביאלי מיוזעונו. חלק מהקריקטורות וכן הסמל המשותף של בית"ר ו"הפועל" חזרו על עצמם.

בהמשך השנה המשיך צביאלי בהוצאת חוברות הומור. לקראת חג השבועות ראה אור עתון הומור "עם הספסר", שבא להנציח את מארת הספסרות שפשתה בתל אביב הנבנית. כותרת המשנה אמרה: "כיוולטיץ ספסרי של לשכת הספסור המרכזית בקפה פישור". שני

תדהר, הבלש והמו"ל של חוברות הבלשים, הוציא לאור את "לכל" – קובץ מצויר חד פעמי לענייני החיים. לצד קטעי הומור נדפסו פרשיות הקשורות לתולדות הארץ, תחום אהוב במיוחד על תדהר, וכן צילומים של מנהיגים וסופרים, עם חתימות והקדשות לדוד תדהר.

באותן שנים זרה כוככם של שני קריקטוריסטים – אריה נבון והושע אדרי. נבון אייר וצייר בשביל עתוני הומור שהיו קרובים לתנועת הפועלים, עד שנשתקע ב"דבר" והיה הקריקטוריסט שלו עשרות שנים. אדרי ייצג את הימין והירכה לתקופה את בן גוריון, ברל כצנלסון וחבריהם.

במחצית הראשונה של שנת תרצ"ה (1934/35) סבב חלק ניכר מההומור סביב "הסכם השלום" – הסכם בן גוריון-ז'בוטינסקי להפסקת ההתנגשויות בין תנועת הפועלים לתנועה הרוויזיוניסטית. מעניין, אך הפועלים היו מסוכסכים בינם לבין עצמם אם ללכת בעקבות בן גוריון (ולבסוף דחו את ההסכם במשאל עם הסתדרותי), ולעומתם הרוויזיוניסטים קיבלו את דינו של המנהיג והסתפקו בחוברות הומור. סמל השלום שצייר אדרי היה שילוב של סמלי "הפועל" ובית"ר, ובשער חוברת שנקראה "שלום" הופיעה

היישוב הנסער הלך ונרגע. החיים חזרו למסלולם ואיתם שבו עתוני ההומור והסטידה. הם הופיעו בשנים הרחוקות ההן כמעט בכל יישוב, קטן כגדול. היו "עתונים חיים" שהוקראו בנשפים ומסיבות, ועתונים בכתב יד ובשיכפול בתפוצה מקומית. ביניהם בלטו, לעתים רחוקות, עתונים מקומיים שעל אף אפשרות תפוצתם הדלה, ראו אור בפורמט גדול, בדפוס, "ממש כמו בתל אביב או בירושלים".

כזה היה העתון "יתוש השומרון" שהופיע בחדרה לקראת שבועות תרצ"א (1931). כאן, בניגוד לרוב עתוני ההומור, העורך מזדהה. שמו אברהם מש, והוא עתונאי ב"דבר" ואחד מראשי הפועלים במקום. עזר כנגדו היה אפרים דודון. מאמר המערכת של "יתוש השומרון" קרא תיגר על הנעשה ביישוב. בכל העולם, ציינה המערכת, "הכירו בפרימט של הכפר והחקלאות ומחזקים את יסודותיהם". לא כן אצלנו. הערים הגדולות, ואפילו עפולה הרוצה להיות עיר, "השתלטו בכוחות איתנים על הצבור העברי לכל גווניו וזרמיו והכניסוהו לתוך מעגל הקסמים של חיי וסדרי הכרך, ללא אויר בריא וצח, וללא יכולת לנשום את ריח השדה בחיק הטבע. רכזנו את כל תשומת הלב לשאון העיר, לצריחות האוטומובילים..."

המסקנה ברורה: "המושבה העברית לא תוכל ולא תרצה לקבל את כל הקלקול העירוני עם הג'זבנדים [תזמורות ג'ז], לא תחליף את החמור והגמל באוטומובילים ואפני מניע [אופנועים], לא תקים בניינים לסינימה ול'פינג פונג'..."

בעתון רחב היריעה והמודפס בהידור, הופיעו פיליטונים, שירים, קריקטורות, שאלות ותשובות משעשעות, הומורסקות מתוצרת בית ומתורגמות, וכרגיל – בדיחות שהועתקו מקבצים אחרים. כמו זו לדוגמה:

יהודיה באה לתנות את מכאוביה לפני הד"ר שבטעות לא היה הרופא המבוקש! – אוי אדוני הד"ר, אמרה היהודיה, – מחלותי רבות הן לעת זקנה: מחלות הריאות ורבמטיזם, מחלת הראש ו... – סליחה, הפסיק את דבריה הד"ר, – אולם אני הנני ד"ר לפילוסופיה...
– כך? אמרה היהודיה – איזו מחלה היא זו?...

בשנות ה-30 הראשונות התחזק הזרם. דוד

אברהם שלונסקי (מימין) ואליעזר שטיינמן – סופרים ירדנים שהפכו ליריבים. איור של אריה נבון מ-1932

שלום לנו

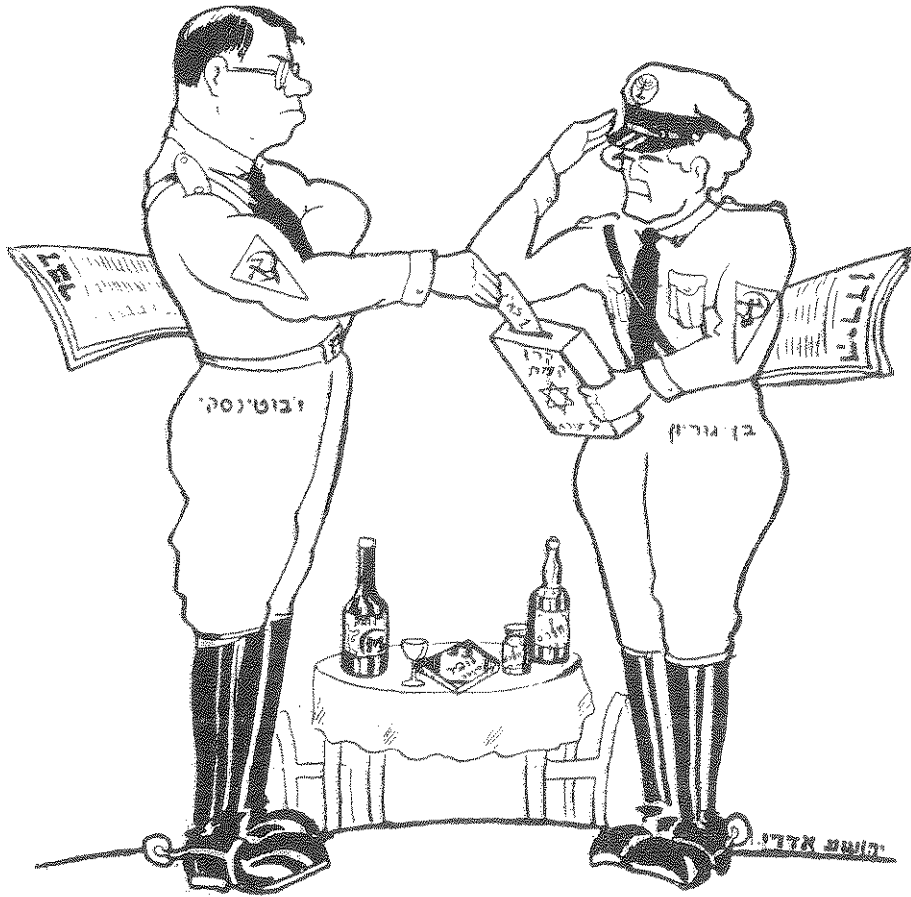
חוברת לצחוק והחול
מוקדש להסכם השלום

הסמל המסחרי של השלום

תל אביב כסלו תרצ"ה

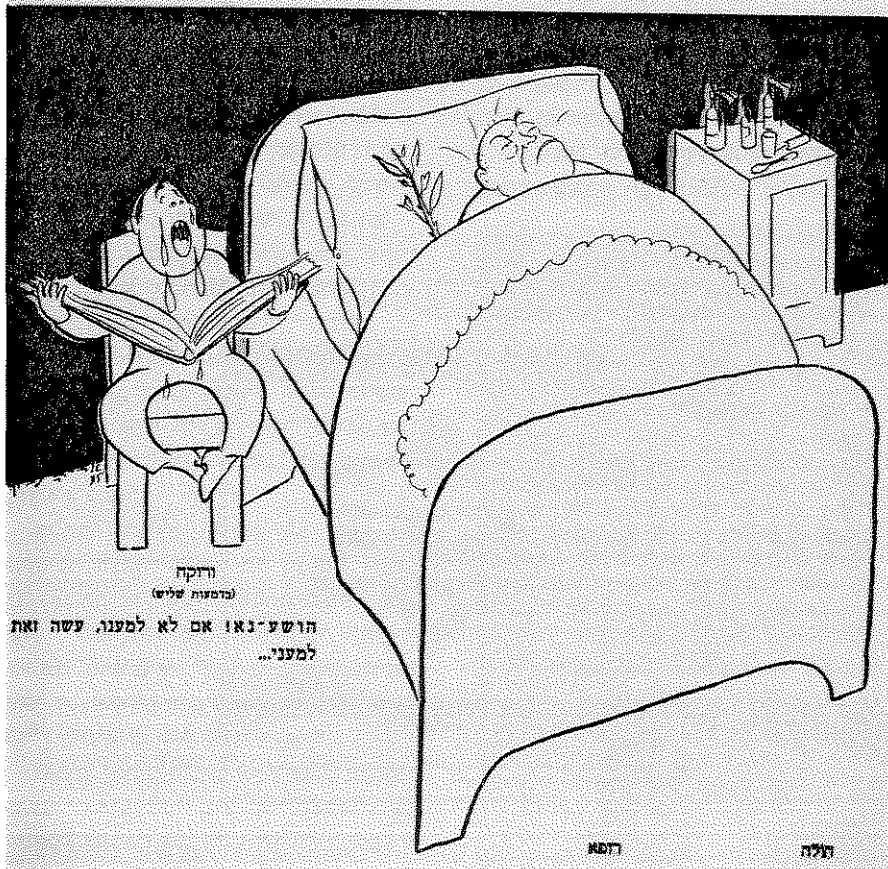
בעריכת רם ושמואלים

חוברת חד-פעמית

ברוך ד', סוף סוף...
אסובים לשלום ע"י שולחן ערוך מחוצות הארץ של כרמל פודחין, חלד'ס וליבר

הנאהבים והנעימים...

ישראל רוקח ליד מיטת מאיר דיזנגוף, פורים תרצ"ה-1935, לפי גירסת יהושע אדרי

שקשור לתאריך. השנה היא תרצ"ח, ומטעמי עין הרע נהגו אנשי היישוב לשכל את האותיות כדי להרחיק, אולי, את הרעה מימי המאורעות ומעשי הרצח. אניני הטעם כתבו שנת תרח"ץ, ואילו ב"פשע בערב" הופיעה השנה בלבוש הומוריסטי: תצר"ח.

חוברת מעניינת היתה "כרמליון", ששמה מרמז היכן הופיעה. המועד: יולי 1937. רוב החוברת הוקדש לתחירות הפנים בחיפה וסביבותיה, כשעל המלאכה מנצח, כמעט כמו תמיד, ש.י. צביאלי. היו שם הרבה מודעות הקשורות להתפתחותה של חיפה, הומור מקומי ובדיחות כלליות, כמו זו למשל:

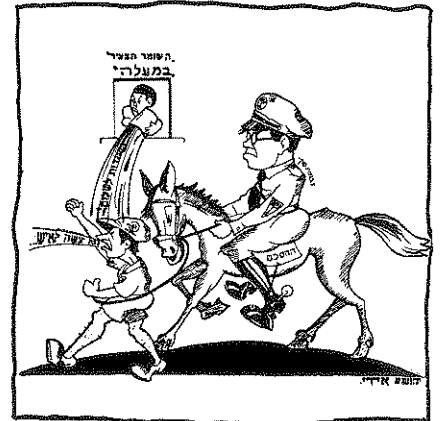
- גם הוא נשוי
— תרשה לי להציג לפניך את אשתי.
— תודה, יש לי צרה משלי.

מחקים הומוריסטיים. אחד מהן נקרא "תשע בגרב" והאחר "פשע בערב". גם קונגרס החלוקה מקיץ 1937, שהתכנס כדי לדון בהצעת בריטניה להקים מדינה יהודית קטנה בחלק מארץ ישראל, הוליד — בעקיפין כמובן — עתון הומור.

הוצאת עתון משעשע בימי המאורעות הצריכה הסבר מסויים, ואת זה עשה המו"ל, עזר כרמילי, במבוא ל"תשע בגרב":

דוקא מפני המתיחות הרבה השוררת בארץ, עקב המצב הפוליטי והכלכלי גם יחד, דוקא מפני העצבנות שהתפשטה בכל חוגי הישוב ושדרותיו למיניהן — הנני עומד בכל תוקף על הוצאת חוברת זו, אשר תעורר איזה חיוך על השפתיים, אשר תקל על הלב, ותרגיע במקצת את הרוחות.

בעתון זה היתה הברקה אחת לפחות, במה

"ככה יעשה לאיש"

גיבוריו הראשיים של העתון היו ר' ספסרוב ור' מכרוב.

לא חלפו אלא שבועות ספורים והופיע "הקונגרס רוקד" — חוברת הומור המוקדשת לקונגרס הציוני שהתכנס בלוצרן בקיץ 1935. העורך הפעם הוא שמואליק, ונראה כי הוא ושרי צביאלי הם היינו הך.

לעתים היו עתוני ההומור אכזריים ממש. כך היה בפורים תרצ"ה, כשכתל אביב ראה אור העתון "מהודו עד כוש" בעריכת "היושב בסתר". באותה עת נפל ראש עיריית תל אביב, מאיר דיזנגוף, למשכב וסיכוייו להחלים לא היו רבים. בשער העתון נראה דיזנגוף החולה, כשליד מיטתו יושב סגנו, ישראל רוקח, המקונן בדמעות שלישי: "הושע נא! אם לא למענו, עשה זאת למעני..."

"תשע בגרב" ו"פשע בערב"

שנות מאורעות הדמים לא היו, לכאורה, כר נוח להופעת עתוני הומור. ובכל זאת, אף שהמספר הצטמצם, לא נעלמו עתונים אלה מהקיוסקים. שמואליק, שכבר הוזכר לעיל יותר מפעם אחת, התעורר לחיים בתחילת 1937, והוציא את העתון "טרסקניני", שילוב של המילים טרסק (המלה "סטון" בעגה עכשווית) וטוסקניני, הלווא הוא המנצח הנודע, שהגיע ארצה כדי לנצח על התזמורת הפילהרמונית בראשיתה.

כשהופיע בשנת 1937 השבועון "תשע בערב" בעריכת אורי קיסרי, מיד קמו לו

בעתון זה הופיעה גם רשימה שנשאה את השם "עיר הבירה למי?" למי שכבר שכת, לפי החלטת האו"ם, ירושלים הוצאה מגבולות המדינות היהודית והערבית, ובה וסביבה עמד לקום איזור בין לאומי. מיד קפצו על המציאה מספר יישובים וערים ביישוב היהודי והציעו עצמם כ"עיר הבירה" של המדינה היהודית העתידה. עד כאן הדברים כפי שהתרחשו

הצביעה נגד? הסברו של ההומוריסטן של "צלף": "משום שההצבעה התקיימה ערב חג החנוכה, בו מרבים היהודים בכל אתר ואתר להזכיר את שם יוון לגנאי והיהודים מעלים על נס את גבורת המכבים שגירשו את היוונים מארץ ישראל. אילו היתה ההצבעה מתקיימת, למשל, ערב פורים, אין ספק שיוון היתה מצביעה בעד."

רבות מהבדיחות, ההלצות והקריקטורות, אם לא נגעו לפוליטיקה, עסקו בשנות ה-20 וה-30 בנשים, וכיום הן היו מעוררות מחאות חריפות. האשה הוצגה כ"קליפה", "צרה", "מרשעת" ו"כלבתא". השתייה, כמעט תמיד, נבעה מהצרות שהנשים מביאות על הגברים, ואין צורך לומר שהחתונה היתה היום החשוק ביותר בחיי כל גבר. דומה שעתוני ההומור, ללא יוצא מן הכלל, נכתבו על ידי גברים.

ב-1939 נפל דבר גדול בשדה עתוני ההומור. החל להופיע עתון הומור קבוע — "עגל הזהב", בעריכת אריה דיסנצ'יק. הוא היה כפורמט גדול ובלטו בו, בכמות ובאיכות, הקריקטורות. החלו להופיע שמות חדשים, כמו מולא, וולף ונח בן, שקריקטורות שלו נראו גם בעתונים קודמים. "עגל הזהב" התמיד חודשים מספר — וחדל.

מלחמת העולם השנייה לא היתה עת מתאימה לעתוני הומור חד פעמיים. והנה, דווקא בתקופה זו ראה אור עתון הומור קבוע, שזכה לאריכות ימים יותר מכל קודמיו. הכוונה ל"סיכות", בעריכת הקריקטוריסט יוסף בס, שבועון הומור שהתמיד חמש שנים, ועליו סיפרנו בגיליון 9 של "קשר".

ואולם, ימיהם הגדולים של עתוני ההומור והסטירה חלפו לבלבי שוב. השנים הבאות, ימי המאבק להקמת המדינה ומלחמת העצמאות לא הניבו פירות רבים בתחום זה. רק צביאלי לא הרים ידיים, וכאמור בתחילת הדברים, ניסה את כוחו ב"עתוני מתיחות" ל-1 באפריל, ומדי פעם המשיך להוציא גם עתוני הומור.

אחד מעתוני ההומור הבודדים שהופיע כתש"ח נקרא "צלף" — מלה שהיתה בשימוש כמעט יומיומי בעת המלחמה. היו בו רישומים יפים של צילה בינדר, שתיארו תופעה חדשה שציינה את חורף תש"ח — הופעת עתוני ערב חדשים (ביניהם: "מעריב", "יום יום" של עתון "הארץ" ו"מברק" של אנשי לח"י), והומור הקשור לאו"ם שהחליט על הקמת המדינה היהודית. שמו של זה, איך לא, היה או"מור.

כך למשל, מדוע התנגדה איראן (פרס) לעצמאות היהודית? כי בשעתו נתן כורש מלך פרס הכרזה לטובת מדינה עברית, אך היהודים לא ידעו לשמור עליה. או יוון. מדוע זו

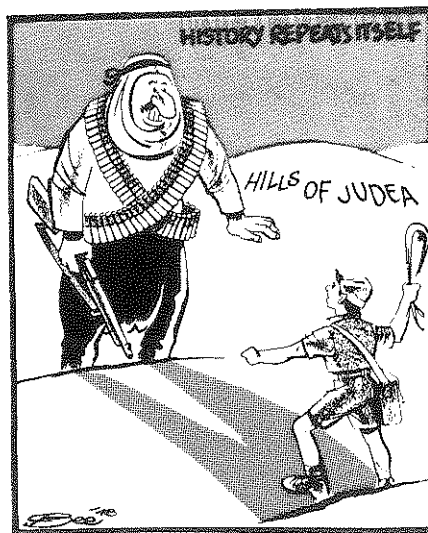
יחזקאל זכמן בכתב חלבו

"עגל הזהב" — עתון הומור קבוע מ-1939

לאן נעלם נוח בי, הקריקטוריסט שהירבה לצייר בעתוני ההומור של שלהי שנות ה-30? מתברר שהוא לא הפסיק לצייר, אך העתיק את פעילותו אל מעבר לים. בתחילת מלחמת העולם השנייה הוא פירסם את איוריו ב"פלסטיין פוסט" (קודמו של ה"גרונדלם פוסט"), שימש כנוטר ולאחר מכן שירת כמתורגמן בצבא הבריטי. ב-1943 הגיע לארצות הברית והחל לעבוד כמעצב בהוצאת הספרים מקגראו היל. הוא הירבה לצייר קריקטורות על חיי היהודים באמריקה ומאז 1959 הופצו יצירותיו על ידי JTA — סוכנות הידיעות היהודיה. רבות מהקריקטורות שלו עוסקות בישראל וארבע מהן מובאות בעמוד זה.

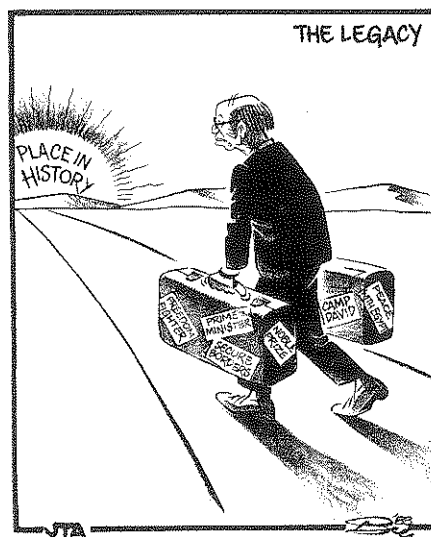
מאה שנה להולדת דוד בן גוריון

דוד וגליית, מודל 1948

ממשלת אחדות לאומית בישראל, 1984

מנחם בגין פורש מתפקיד ראש הממשלה, 1983

הסיבה להוצאת עתון ההומור, קשורה לרצון לסייע להרפייתם של האנשים, הנמצאים רוב הזמן במתח. ובמילותיו שלו:

זהו אפוא צורך השעה, לספק לאדם מישראל מכל השכבות אמצעי-פירוק שהוא גם אמצעי בילוי טוב, בצורת גליון קטן השווה במחירו לכל נפש והתורם בלי ספק לבריאותו הנפשית של הקורא.

עתוני ההומור, הלא רבים, קמו, נפלו ושוב קמו. רובם הוציאו חוברת או שתיים. אחרים זכו לחיים ארוכים יותר, כמו "גמד", שהיה אוסף בדיחות וקריקטורות בשנות ה-50, ולהבדיל "ציפור הנפש" של חיים חפר, דן בן אמוץ, עמוס קינן ואחרים בשנות ה-60. בשנות ה-70 אנו עדים ל-"200 הארץ" שנכלל בתוך השבועון "העולם הזה" ובשנות ה-80 בא "עולם דבר אחר", במסגרת "דבר", וגם בעתונים אחרים נכללו מדורי ההומור מורכבים. ואולם, ימי עתוני ההומור העצמאיים חלפו. חגים באים ועוברים, עם חג הפורים בראש, וכך גם 1 באפריל של כל שנה — וההומור כאילו פס מן העולם. אף זו כנראה "פיסת ארץ-ישראל" שנעלמה לבלי שוב.

(המחבר מבקש להודות לד"ר יואל רבא ולסטיב יערי מהמכון לחקר התפוצות באוניברסיטת תל אביב, על סיועם באיסוף החומר למאמר זה)

ועוד. שורת המחץ ("הפאנץ' לייץ") של הפיליטון מגלה, כי הוצאת "מסדה" מכינה את האנציקלופדיה העברית הגדולה שבה 16 כרכים, והיא פנתה לסוכנות היהודית ("הממשלה שבורך") באורח תכוף וביקשה להכריע לאלתר בשאלת עיר הבירה, כי הערך על המדינה כבר מוכן וחסר רק השם של עיר הבירה, כך שאי אפשר לגשת להדפסה...

"אמצעי-פירוק..."

קמה המדינה. כותבי ההומור, העורכים והמו"לים ביקשו להמשיך במלאכתם, אך הדבר לא כל כך הסתייע בידם. מספר העתונים המשעשעים והסטיריים שראו אור בשנות ה-40 המאוחרות ובשנות ה-50 היה מצומצם, ולא התקרב כלל לשפע של הדור שלפני כן. מפעם לפעם נעשה ניסיון להחיות את המת-החי הזה, וללא הצלחה. ב-1953 הופיע "דחליל", ובו רשימות ומאמרים מאת אביגדור המאירי, עמוס קינן ואחרים. המערכת גייסה לעזרתה מוטו ישן של אביגדור המאירי, לפיו "ההומור הוא היצירה הטרגית ביותר: הוא מכריח את האדם לצחוק בשעה שיש לו חשק לבכות". לאחר שנים אחדות, כשהופיע עתון ההומור "בידור", ציין העורך (האנונימי), כי

במציאות. ומכאן, דברי החידוד של העתון. מי ומי הציעו עצמם? כל הקרתנים (מלשון קריה...) שלנו. ראשונה להם נתניה, עיר היהלומים, המבטיחה לבנות בשביל נשיא המדינה, ד"ר חיים וייצמן, בית לבן, משובץ כולו יהלומים. כששמעה זאת מועצת המושבה רחובות, "קפצה ממקומה והזדעזעה מהדף-פיו של ראש נתניה." הכיצד, הייתכן? הרי בית הנשיא כבר מתנוסס ברחובות, ואין דבר נכון יותר מלהקים את הבירה ברחובות.

הרצליה טוענת שמגיע רק לה, שהרי רק היא נקראת על שם הרצל, תורה המדינה. נימוק כבר משקל יש לרעננה. רוב תושביה הם יוצאי אמריקה, וכיוון שארצות הברית היא שהכריעה לטובת המדינה היהודית, רק משגה פוליטי עלול למנוע מרעננה את הכרזתה כבירת הארץ.

הדתיים עומדים על דעתם כי רק כפר חסידיים מתאים למושב הממשלה ומוסדות המדינה, שלא לדבר על ראשון לציון, שבה קיים בית החרושת הגדול לבירה "נשר". וכמאמר הפיליטון: "בראשון לציון יש כבר בירה, בירה 'נשר'."

הכותב מספר כי הגיעו גם פניות מפתח תקווה, חדרה, עפולה, נהלל, רחביה, ועוד

"הדחליל" מעתוני ההומור של ימי המדינה